

NÁCRT DEJÍN ROBOTNÍCKEHO HNUTIA, FORMOVANIE MARXISTICKEJ LAVICE A VZNIK KSC NA STREDNOM SLOVENSKU

DR. VLADIMÍR MOTOŠKA*

(Közlésre érkezett: 1971. január 15.)

Stredné Slovensko bolo aj za monarchie dôležitou surovinovou základňou v Uhorsku. Patrílo medzi najbohatšie oblasti. Kapitalistická industrializácia zasiahla najprv banské podnikanie a menej technickú stránku ťažby, pretože ona mala na strednom Slovensku svoje staré tradície. So stavom surovinovej základne úzko súviseli aj možnosti priemyselného podnikania. V oblastiach, gravitujúcich k strednému Slovensku, bolo mnoho železodielní, ktoré boli roztrúsené po bývalých stolicích: Zvolenskej, Liptovskej, Gemerskej, Novohradskej a Tekovskej. Spracúvali miestne rudy. Mali pomerne malú výrobnú kapacitu aj nízku technickú úroveň, zato však značne široký sortiment výroby polotovarov a drobného spotrebného tovaru. V druhej polovici 19. st. mnohé z týchto železodielní zanikli (najmä na Horehroní), nevydržali konkurenčný nápor, vyčerpali sa miestne zdroje. Okrem toho na teritóriu stredného Slovenska vznikali v tomto období rozsiahly priemysel na spracovanie dreva.

Stredné Slovensko nikdy v minulosti netvorilo hospodársku a politickú jednotu. Neexistovalo tu ani pevné zjednocujúce centrum, ktoré by organizačne aj ideovopoliticky usmerňovalo a viedlo vznáhajúce sa robotnícke hnutie. Robotníci zo stredného Slovenska neodchádzali vo väčšom počte za prácou do vtedajších stredísk robotníckeho hnutia (Budapešti, Bratislavy a Košíc). K väčšiemu rozmachu a aktivite v robotníckom hnutí na strednom Slovensku (napriek tomu, že len v oblasti okolo Podbrezovej a vo Zvolene bolo zamestnaných 4100 robotníkov . . .) nedochádza presurový teror štátneho aparátu. Ruka v ruke s terorom štátneho aparátu šiel národný útlak. Tu sa vyznamenával a smutne preslávil zvolenský podžupan B. Grünwald.

Až do začatia politických bojov na stredné Slovensko zriedka dochádzali funkcionári sociálnodemokratickej strany, prípadne odborov, aby pomohli robotníckej triede pri jej organizačnom a politickom stmeľovaní. Živší záujem zo strany sociálnej demokracie a odborov nastáva až začiatkom 20. storočia. Impulzom k tomu bola buržoáznodemokratická revolúcia

* A szerző a Banská Bystricai Pedagógiai Főiskola prodékánja.

v Rusku. V tomto období, takmer až do vypuknutia prvej svetovej vojny, stredné Slovensko žilo viacmenej svojským životom, determinovaným svojimi ekonomicko-sociálnymi podmienkami, pričom mnohokrát strácalo zo zreteľa zlepšenie hospodárskych a sociálnych požiadaviek robotníckej triedy ako celku.

S prvými správami o robotníckom hnutí na strednom Slovensku sa stretávame v 80-tych rokoch XIX. st. Správy o ňom sú však kusé a nejasné. O tom, že robotníctvo na strednom Slovensku sa začína aktivizovať, svedčí fakt, že r. 1887 vydáva štátna správa železniari na Pohroní „Robotnícke poriadky pre kráľovské železostrojné fabriky v Podbrezovej a Hronci“. Poriadky zakazujú akékoľvek zhromažďovanie robotníctva, nepripúšťajú zakladanie spolkov. Pred správu fabrík so sťažnosťou môžu predstúpiť najviac dvaja robotníci. Robotníci nesmú robiť medzi sebou žiadne zbierky a nesmú sa navzájom stýkať. Za porušenie týchto zákonov sú pokutovaní, resp. vyhodení z práce. V súvislosti s prvými oslavami Sviatku práce v rokoch 1890—1892 robotnícke hnutie sa znovu dostáva do pozornosti úradov. Uhorský minister vnútra vydáva okrem iného riaditeľovi železniari Wágnerovi aj príkaz, aby vykonal také opatrenia, ktoré by prekazili oslavy 1. mája. Príprava na oslavu 1. mája 1890 v Banskej Bystrici tak vylakala úrady, že sa pripravovali zasiahnuť proti nej vojskom.

Hoci už od roku 1890 existuje uhorská sociálnodemokratická strana, robotnícke hnutie na strednom Slovensku sa politicky prejavuje predovšetkým prostredníctvom samovzdelávajúcich spolkov a odborových organizácií. Ony organizovali rôzne formy štrajkového hnutia, postupne vytvárali politickú stranu — sociálnu demokraciu. Medzi prvé robotnícke vzdelávacie spolky patrí spolok založený robotníctvom v Kremnici (1893) a v Banskej Bystrici (1895). So zástupcami stredoslovenského robotníctva sa v druhej polovici 90-tych rokov stretávame už i na zjazdoch uhorskej sociálnej demokracie. Tak napr. na IV. zjazde roku 1896 ako delegát banskobystrických robotníkov vystupuje M. Lichý, ktorý spolu s českým robotníkom Pařízkom (pracujúcim v Budapešti) podáva i návrh na vydávanie slovenského časopisu. Na V. zjazde sa popri delegátovi banskobystrického robotníctva (Rusnákovi) stretávame už aj s delegátom banskoštiavnického robotníctva — krajčírskym pomocníkom Matošom, ktorý je zvolený za redaktora časopisu „Népakarat“ (Vôľa ľudu).

V lete 1899 sa stretávame aj s prvými prejavmi protestu proti sociálnemu útlaku a hospodárskemu vykorisťovaniu. 25. júla 1899 píše robotníci z Podbrezovej banskému radcovi Golianovi. Vo svojom liste ultimatívne žiadajú zlepšenie svojho sociálneho položenia. Vyhrážajú sa, že zastavia prácu ak sa im zle vypočíta zárobok. Zároveň vyslovujú požiadavku, aby sa im vyplácali také mzdy ako robotníkom v Miškovci. V závere listu píše: „... ináč všetci povstaneme, nevyhráte ani so žandarmi, natoľko sme odhodlaní. Len raz sme sa narodili, len raz môžeme zomrieť, svoje si nedáme... Na tento list sme všetci prisahali, kto poruší prísahu toho zabijeme...“

Obežník Ministerstva vnútra z 15. 9. 1898 znovu upozorňuje župana, aby venoval osobitnú pozornosť organizovaniu robotníctva v takých podnikoch ako bola továreň na ohýbaný nábytok a súkenka v Banskej Byst-

rici, papieren v Harmanci, železolejáreň v Hronci a plecháreň vo Zvolene, ako boli bane v Piargu (Štiavnické bane), vo Vyhniach, železobane a oceľiareň v Šumiaci.

Začiatkom 20. st. začína ďalší vzostup robotníckeho hnutia na strednom Slovensku. Hoci nesmelo, robotníctvo začína štrajkovať za skrátenie pracovného času a zvýšenie miezd, za robotnícke ochranné zákonodarstvo a pod. Dochádza k zakladaniu ďalších a ďalších odborových organizácií. Ako prví si r. 1903 zakladajú odborovú organizáciu banskobystrickí typografi. Do „Odborového spolku kníhtlačiarov a písmolejcov maďarských“ so sídlom v Banskej Bystrici patria typografi zo Zvolena, Krupiny, Brezna a Banskej Štiavnice. Objavujú sa aj príklady pomoci vyspelejších robotníkov pri zakladaní odborových organizácií a menej vyspelých skupinách robotníctva. Tak, napr. už spomínaná odborová skupina typografov pomáha zakladať odborovú skupinu kovorobotníkov a krajčírov v Banskej Bystrici (1904). V tom istom roku vzniká v Banskej Bystrici aj odborová skupina drevorobotníkov a roku 1905 aj kožiarov. Roku 1908 dochádza k pokusu založiť odborovú organizáciu v továrni Union vo Zvolene. Pokus však skončil neúspešne a iniciátori akcie boli prepustení z práce.

Využívajúc slabiny v robotníckom hnutí (nacionalizmus, náboženskú zataženosť a iné), banskobystrickí zamestnávateľi podporujú a presadzujú r. 1904 založenie kresťansko-socialistickej strany, do ktorej nútia vstupovať robotníkov. Aj vo zvolenskej Unionke dochádza k založeniu kresťanskosocialistického spolku (v čele s kaplánom Zambojom), do ktorého — hoci väčšina robotníctva ho ignorovala — vedenie závodu prinútilo vstúpiť okolo 300 robotníkov. Banskobystrickí robotníci odmietajú i samovzdelávajúci spolok „Törekvés“ (1904—1908).

Veľký vplyv na rozmach mzdových bojov robotníctva stredného Slovenska malo revolučné vystúpenie ruského proletariátu v rokoch 1905—1907. Napriek neochote, ba priam odporu uhorskej sociálnej demokracie viesť robotníctvo do štrajkových bojov, robotníctvo začína štrajkovať. Baníci sa podieľajú na víťaznom 14-dennom štrajku v máji a júni 1905. V októbri 1905 štrajkujú v Banskej Bystrici a vo Zvolene krajčíri v marci 1906 banskobystrickí klampiari, v júni typografi, v júli železiarski robotníci na Karlovej osade (dnešný Chvatimech) pri Podbrezovej. Po tomto štrajku žandári obsadili valcovňu, šalandy a závod v Podbrezovej; správa železiarni siaha k perzekúciám. Za účasť a organizovanie štrajku bol odsúdený jeden robotník narok väzenia, jeden na 6 mesiacov a siedmich prepustili z práce. Tresty však robotníkov nezastrašili. Naopak znovu vzniká štrajk v podbrezovskej rúrovni. Ním dosiahli robotníci zvýšenie svojich miezd o 8⁰/₀. Na ďalšie stretnutie so štrajkujúcimi sa už buržoázia pripravila dôkladnejšie. Keď robotníci roku 1907 znovu vypochoďovali na zhromaždenia pred závodný hostinec v Podbrezovej, zasiahol štátny aparát so zbraňou v ruke. Obetou brutality sa stáva robotník Juraj Spišiak, ktorého žandári pri potláčaní demonštrácie prebodli bodákom.

V týchto rokoch dochádza k búrlivým politickým demonštráciám a schôdzam. Ich náplňou je už boj za všeobecné volebné právo a niektoré ďalšie demokratické práva a slobody. Známe sú verejné manifestačné zhromaždenia z r. 1906 v Banskej Bystrici, Brezne, Slovenskej Lupči,

Zvolene, Zvolenskej Slatine, Žiari n Hronom, Handlovej, Zároveň s touto politickou aktivizáciou dochádza k zakladaniu odborových organizácií. V júni 1906 si garbiarski robotníci v Kremnici zakladajú krajskú odborovú skupinu. Odborovú organizáciu si zakladajú železiarski a drevárski robotníci v Brezne a pod.

Aj napriek tejto politickej aktivite treba konštatovať, že robotnícke hnutie na strednom Slovensku má živelný charakter. Ešte len živorí, je slabé. V takomto stave organizačnej roztrieštenosti a silnej živelnosti ho zastihli aj obidve ruské revolúcie v r. 1917. No postupne začína ožívať práca po dlhé roky odmlčaných (v dôsledku vojenskej diktatúry od vypuknutia prvej svetovej vojny) — odborových skupín a organizácií, pričom začínajú vznikať i nové ako napr. 15. 6. 1917 v Hronci, 20. 8. 1917 vo zvolenskej Unionke, ďalej v Brezne, Podbrezovej, Hnúšti a pod.

Nezávislé od odborových skupín, ktoré vznikajú živelné a predovšetkým zásluhou samotných robotníkov, začínajú vznikať aj sociálnodemokratické organizácie. V apríli 1918 si zakladajú robotníci sociálnodemokratickú organizáciu v Podbrezovej združuje do 2000 robotníkov, v septembri 1918 robotníci Unionky vo Zvolene, v decembri 1918 vznikajú až dve v Banskej Bystrici: jedna združuje úradníkov a maloburžoázne živly, kým druhá len robotníkov. V tom istom mesiaci si zakladajú sociálnodemokratickú organizáciu i baníci v Badíne.

Ak správy o ruskej februárovej revolúcii nachádzali na strednom Slovensku značný ohlas a mali veľký vplyv na revolucionizovanie proletariátu, tým viac to platí o Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii. Kým v r. 1917 štrajkovalo a demonštrovalo sa len ojedinele (napr. v auguste 1917 demonštrovali robotnícky tabakovej továrne v Banskej Štiavnici proti zlému zásobovaniu, v októbri 1917 štrajkovali robotníci v podbrezovských železiarňach), rok 1918 je už v znamení silného náporu robotníctva za mzdové a politické práva. Generálneho štrajku v januári 1918 masovo sa zúčastnili aj robotníci stredného Slovenska. Najaktívnejší v štrajku boli robotníci zvolenskej výhrevne a dielní. Štrajkovali aj baníci v Handlovej. 2. februára 1918. začínajú štrajkovať robotníci zvolenskej Unionky proti predlžovaniu pracovného času. V marci štrajkovali robotnícky súkenky v Banskej Bystrici za zvýšenie miezd a proti predlžovaniu pracovného času.

Nová vlna štrajkového hnutia sa rozpútala v súvislosti s kampaňou za všeobecné volebné právo v apríli 1918. Demonštrovalo sa takmer vo všetkých strediskách robotníctva, napr. v B. Bystrici, Zvolene, Brezne, Podbrezovej, Hronci atd. Tú istú aktivitu vidíme aj pri oslavách 1. mája 1918, hoci trval zákaz osláv. Najпамätnejšia zo všetkých prvomájových osláv bola liptovskomikulášska, kde práve pod vplyvom ideí Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie slovenská robotnícka trieda po prvý raz verejne demonštrovala za ukončenie vojny, za právo slovenského národa na sebaurčenie, za bratstvo Čechov a Slovákov v spoločnom štáte.

Radikalizácia pracujúcich sa ukázala v júnovom politickom štrajku. Najviac sa do neho zapojili horehronskí robotníci (z Podbrezovej a Hronca), ktorí sa rozhodli vyslať štvorčlennú delegáciu k ministrom do Budapešti. Žandári organizátorov štrajku pozatvárali, niekoľkých poslali na

front a ostatným pohrozili znížením prídelu múky. Vojsko zasiahlo proti štrajkujúcim železničiarom a robotníkom Unionky vo Zvolene. Robotníci však putekali do hôr a za pomoci rodín sa tam zdržiavali počas celého štrajku. Za štrajku v Handlovej žandári zabili dve ženy, dvoch mužov a zranili päť žien a piatich mužov.

Slovenskej buržoázii v spolupráci so sociálnou demokraciou sa podarilo usmerniť revolučné robotnícke hnutie viac do boja za národnú slobodu, pretože to nebolo také nebezpečné pre buržoáziu ako prípadné úspechy robotníctva v sociálnej a hospodárskej oblasti. Buržoázia sa dokonca ujíma tohto hnutia a formuluje prostredníctvom robotníckeho hnutia predovšetkým svoje vlastné požiadavky. Takto revolučné akcie ľudových mäs v októbri 1918 viedli k zvrhnutiu nenávidenej monarchie. Z veľkej možnosti socialistického prevratu ostalo len torzo. Vznikol buržoáznokapitalistický štát ako výsledok národnej a demokratickej revolúcie uskutočnenej ľudovými masami. I keď zánik rakúsko-uhorskej monarchie a vznik ČSR bol výsledkom revolúcie, uskutočnenie živelnými akciami ľudových mäs pod vplyvom myšlienok Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie nepriniesol nejaké výrazné zlepšenie postavenia robotníckych mäs, predsa len mal pre slovenský národ a jeho robotnícku triedu veľký význam. Zjednotili dva bratské národy v spoločnom štáte, zachránil ich národnú existenciu a vytvoril väčšie možnosti i pre rozvoj robotníckeho hnutia.

*

* * *

Povojnová situácia na strednom Slovensku bola veľmi zlá. Továrne, v ktorých prestala vojnová výroba, zastavovali prácu. Aj ich vlastníci-madarskí, resp. nemeckí kapitalisti — nemali záujem na rozprúdení výroby a dochádzali do Budapešti a Viedne. Stovky robotníkov, ktorí sa vrátili z vojny domov, boli bez práce a existenčných prostriedkov. K tomu sa ešte pridružoval veľký nedostatok potravín, ktorý v zime 1918/1919 nadobudol priam katastrofálne rozmery. Vo zvolenskej Unionke už v novembri 1918 nepracovalo 990 robotníkov pre nedostatok surového železa. Podobne vyzerala situácia aj v ostatných továrňach na strednom Slovensku.

Za takejto situácie, keď vláda nebola schopná riešiť tieto ťažkosti, ľudové masy samy sa podujímajú riešiť ich svojším spôsobom. Už raz navždy sa chcú zbaviť vykorisťovateľov, ktorými v ich očiach sú predstavitelia nenávidenej štátnej moci — notári, žandári, fabrikanti, statkári, farári a krčmári. Toto široko založené ľudové hnutie sa začalo rozvíjať v druhej polovici októbra 1918 a trvalo až do konca januára 1919. Zachvátilo spontánne aj stredné Slovensko. Organizátormi tohto hnutia, ktoré v buržoáznej historiografii poznáme pod názvom „rabovačky“, boli vojaci vracajúci sa z frontu. Nebolo azda dediny a mesta na strednom Slovensku, v ktorom by toto hnutie nebolo našlo živnú pôdu. Bol to odboj chudákov proti boháčom, utláčaných proti vykorisťovateľom, bola to pomsta hladom trpiacich proti večne nasýteným. Do tohto výbuchu ľudovej nenávisť sa skoncentrovala bieda, utrpenie a poníženie celých generácií zotročovaného pracujúceho ľudu, túžiaceho po slobode. Na ilustráciu našich tvrdení uvedieme aspoň niekoľko príkladov. Drevorúbači z Čiernobalockej doliny

vyhnali exponentov štátnej moci, obsadili celú dolinu a strážili ju so zbraňou v ruke. V Brezne sa organizoval dokonca spolok obyvateľov proti notárovi Goldnerovi. V Podbrezovej robotníci obsadili závod a vytvorili si ozbrojenú robotnícku radu.

V jarných mesiacoch na toto hnutie nadväzuje štrajkový boj. Vo februári začali štrajkovať železniční a poštovní zamestnanci, keď vláda odmietla ich platové nároky a pôžitky, ktoré si oni vydobyli ešte za Károlyho vlády a ktoré V. Šrobár ako minister s plnou mocou pre Slovensko odmietol rešpektovať. Najväčší rozsah mal štrajk vo Zvolene (od 11. 2. — 18. 2. 1919). Skončil sa však neúspešne, jednak pre živelnosť, jednak pre nacionalistické zafarbenie. V druhej polovici februára štrajkovali robotníci na pîle v Hriňovej proti 12-hodinovému pracovnému času a znižovaniu miezd. V marci 1919 vstúpili do štrajku badínski baníci, vystúpili proti správcovi Celderovi, ktorí ich neustále okrádal o banícke prídelý. Do štrajku vstupujú i robotníci v Hronci, ktorí solidárnym postupom dosiahli zrušenie výpovede robotníkov zo zamestnania.

Túto aktivitu robotníctva začínajú však paralyzovať vedúci funkcionári sociálnej demokracie, posilňovaní ešte žandarmi a vojskom. Štátne orgány na žiadosť sociálnodemokratických predákov nasadzujú do robotníckeho hnutia špiclov, ktorí sledujú činnosť revolučne naladených robotníkov a udávajú ich. Ba aktivizujú sa aj kňazi na niektorých dedinách (J. Slávik v Dobronivej, G. Kornel vo Zvolene, M. Bázlik vo Zvolenskej Slatine, Kúdelka v Detve). Posielajú informácie a dokumentačný materiál županovi. Veľmi vhod prišlo funkcionárom sociálnej demokracie a predstaviteľom štátneho aparátu i ťaženie proti prejavom solidarity robotníkov s Maďarskou republikou rád.

Ľhneď po vyhlásení Maďarskej republiky rád dochádza 25. marca 1919 na Slovensku k vyhláseniu štatária. Župani dostávajú rozkaz: „Internovať všetkých vodcov bolševického alebo komunistického hnutia. Všetky časopisy zobrať pod prísnu cenzúru, neposlušné zastaviť a ich redaktorov internovať.“ 5. júna 1919 je na celom území Slovenska vyhlásená vojenská diktatúra.

V druhej etape protiútokú maďarská červená armáda od 3. júna do 10. júna 1919 sa dostala až stredné Slovensko, na čiaru: Nová Baňa—Kremnica—Zvolen—Rožňava. Maďarským červenoarmejcom výdatne pomáhali aj uvedomelí slovenskí robotníci, ako o tom písali i košické Červené noviny z 19. júna 1919: „Gemerským a zvolenským proletariátom môžeme dakovať, že Krupina a Banská Štiavnica sú oslobodené.“ Pri Tišovci útočila medzinárodná brigáda zložená zo slovenských, rumunských a nemeckých dobrovoľníkov. Da Banskej Bystrice sa červená armáda už nedostala (došla po Badín). Zvolen bol v rukách červenoarmejcov od 8. do 13. júna, B. Štiavnica od 6.—9. júna. V mestách a dedinách stredného Slovenska, ktoré boli obsadené červenou armádou pomerne krátku dobu, nedošlo k voľbám do miestnych rád. Boli vymenované len direktoriá, ktoré zabezpečovali spoluprácu obyvateľstva s bojujúcou armádou (napr. vo Zvolene fungovalo 36-členné direktorium), uskutočňovali opatrenia bezpečnostného, vojenského a organizačného rázu. Hoci činnosť direktorií a účasť ČA na agitačno-propagačnej práci medzi obyvateľstvom bola po-

merne krátka, predsa len ju možno hodnotiť kladne, pretože prispela vo veľkej miere k chápaniu úloh robotníckej triedy v spoločnosti, k posilneniu myšlienok diktatúry proletariátu medzi najvyspelejšími príslušníkmi robotníckej triedy.

Mnohí robotníci a roľníci ochotne bojovali v radoch ČA a po jej odchode zo Slovenska odišli s ňou až do Maďarska s vedomím, že sa opäť vrátia na Slovensko. Tak napr. vo zvolenskej Unionky bojovali v radoch ČA 150 robotníkov a do 100 železničiarov.

Na všetkých tých, čo odišli s ČA, boli vydané zatýkače; stratili československé štátne občianstvo, ich rodiny boli perzekvované. Všetci muži do 45 rokov, ktorí boli podozriví zo spolupráce s ČA, boli internovaní, resp. daní pod dozor. To bola odpoveď čsl. vlády robotníctvu za jeho prejav proletárskeho internacionalizmu.

Politickými perzekúciami a opatreniami sa však hospodárska situácia, zafažená ešte dôsledkami slabšej úrody, vyriešiť nedala. Nie je teda náhodné, že na jeseň 1919 a jar 1920 na celom strednom Slovensku znovu prepukajú početné protihladové a protidrahotné demonštrácie vo všetkých mestách a dedinách. Mnoho dokumentov o tom sa nachádza v štátnych archívoch.

Okrem týchto protidrahotných a protihladových demonštrácií sa rozvíjal i hospodársky boj robotníctva. Dochádza k nepočetným štrajkom, ktorými robotníci bojujú nielen za zlepšenie svojho sociálneho postavenia, ale čoraz väčšími sa ozývajú na nich hlasy za radikálnejšie požiadavky, predovšetkým za socializáciu. Koncom septembra 1919 vystupujú napr. harmaneckí robotníci s požiadavkou poštátnenia závodu a robotníckej kontroly nad ním. Súčasne žiadajú, aby z práce boli vypovedaní tí, ktorí rozbijajú jednotu robotníkov. Takú istú požiadavku predkladajú i robotníci v Hronci.

V priebehu týchto bojov rastie radikalizácia proletariátu; stupňuje ju nezamestnanosť, zastavovanie závodov (nedostatok surovín i paliva) alebo ich demontáž, znižovanie miezd a stále zvyšovanie cien. Na ilustráciu toho, ako to v skutočnosti vyzeralo, stačí odcitovať z listu, ktorý napísal zvolenský župan Ministerstvu s plnou mocou pre Slovensko v apríli 1920: „...keby sme nedostatok svojím spôsobom neboli hľadeli zaokryť, do hladu vohnaní ľud by bol notárov, slúžnych, možno aj mňa pohlušil a aj dnes je ešte zásobovanie také, ako keď sa na špičkách nožov tancuje...”

S narastaním radikalizácie proletariátu a s dvíhaním jeho triedneho vedomia začína v druhej polovici roku 1919 prebiehať kryštalizačný proces v robotníckom hnutí. Vcelku sa vykryštalizovali tri skupiny: opórtunisti (spravidla sem patrili tí, ktorí stáli v oficiálnom vedení soc. demokratických organizácií), centristi (maloburžoázne skupiny-úradníci, maloživnostníci a pod.), z ktorých len malá časť ostala v komunistickom hnutí po decembrovej porážke v roku 1920 a formujúca sa marxistická ľavica (sem patrila väčšina pracujúcich, ktorí správne chápali úlohu robotníckej triedy a jej postavenie v spoločnosti), ktorá už na jar 1920 súhlasí s programom III. internacionály.

Rastu politického a socialistického uvedomenia pracujúcich na strednom Slovensku napomáhala aj robotnícka tlač, a to nielen celoštátna, ale

i miestna. Prvý pokus o samostatný časopis revolučných ľavo orientovaných príslušníkov sociálnodemokratickej strany sa zrodil v októbri 1919, keď na popud podbrezovských robotníkov začína vychádzať v Banskej Bystrici od 20. 10. 1919 „Proletár“ — týždenník Výkonného výboru sociálnej demokracie Zvolenskej župy. Nemal však dlhé trvanie; pre jeho boľševické zameranie úrady už 7. 12. 1919 zakázali ho vydávať. V jeho intenciách pokračuje časopis „Hlas ľudu“ — týždenník ktorého prvé číslo vychádza 21. 12. 1919. Jeho redakcia, poučená osudom „Proletára“, začína zo začiatku písať opatrnejšie. Od jari 1920 sa Hlas ľudu stáva vyhraneným časopisom ľavice na strednom Slovensku. V jeseni 1921 v jeho redakcii začína svoju novinársku činnosť i Klement Gottwald. Popri Pravde chudoby sa stáva Hlas ľudu jedným z najvýznamnejších straníckych časopisov na strednom Slovensku po založení KSČ. Okrem spomínaných časopisov vychádzalo v rokoch 1919—1921 na strednom Slovensku ešte niekoľko časopisov odborových zväzov.

K definitívnemu odklonu radového členstva od pravicového vedenia sociálnodemokratickej strany dochádza na jeseň 1920. Dovtedy totiž už pracujúci mali možnosť presvedčiť sa o tom, že ich politická reprezentantka — sociálna demokracia nepochopila revolučný obsah marxistického učenia. Hoci jej predstaviteľ bol ministerským predsedom a hoci sa jej predstavitelia podieľali na moci, nehájili záujmy proletariátu, ale prispôbovali svoju politiku záujmom buržoázie. Pracujúci videli, že napriek víťazstvu ich strany vo voľbách v apríli 1920 nedochádza k žiadnym zmenám v spoločensko-hospodárskom zriadení. Naopak, nezamestnanosť, bieda a hlad pokračovali ďalej. Okresné konferencie sociálnodemokratickej strany na strednom Slovensku v máji a júni 1920 sa vyslovujú za pripojenie k III. Internacionále. Župná konferencia v Banskej Bystrici dňa 25. júla 1920 sa vyslovuje „za nekompromisnú politiku sociálnodemokratickej strany na zásadách triedneho boja“ a žiada, aby sa strana pripojila k III. Internacionále. Buržoázia pozorne sleduje tento odklon robotníckych mas od ich pravicových vodcov a formovanie sa marxistickej ľavice v strane. Vzrast ľavicových nálad a súhlas s politikou ľavicového krídla v sociálnodemokratických organizáciách na strednom Slovensku potvrdzuje aj odborová konferencia pohronských organizácií zvolenskej a gemerskej župy, konaná 22. augusta 1920 vo Zvolene. Jej delegáti potvrdili, že zotrvávajú na zásadách vytýčených III. Internacionálou. Zároveň žiadajú, aby poslanci a senátori sociálnej demokracie zaujali rozhodné odmietavé stanovisko vo veci intervencie proti Sovietskemu Rusku. Delegáti vyslovili tiež požiadavku, aby priemyselné podniky a veľkostatky, ktoré zastavovali alebo odmedzovali výrobu, sa socializovali. Podobný politický charakter majú aj demonštrácie koncom augusta a začiatkom septembra vo Zvolene, B. Bystrici, Brezne, kde sa ozývajú hlasy „za úzke priateľstvo a spoluprácu so Sovietskym Ruskom, za nasledovanie ruského vzoru apod.“

Keď pravicovi vodcovia sociálnej demokracie pod vedením I. Dérera žiadali odvolanie zjazdu slovenskej sociálnej demokracie, stredoslovenský Hlas ľudu na ich adresu otvorene napísal: „Jednotlivci na základe svojich zásluh zamieňajú osobu so stranou a sediac na svojom uschnutom venci slávy, využívajúc svoje zásluhy, nárokuje si právo diktatúry. Tisíce mla-

dých a mladších členov strany má tancovať podľa osvedčenej starej pesničky a právo konať a myslieť za menej vyspelú masu si privlastnili 2—3.”

Zjazd v Martine sa však 19. októbra 1920 predsa pod nátlakom členských mas zdola konal. Delegáti stredného Slovenska aj tu podporili politiku ľavice. Len 11 delegátov hlasovalo proti prijatiu do III. Internacionály, kým 117 delegátov hlasovalo za prijatie jej zásad.

Ostré názorové boje, ktoré sa rozvinuli po martinskom zjazde prinášali viac osohu ľavici ako pravici. I keď sa pravici po martinskom zjazde podarilo zvolať okresnú konferenciu do Zvolena a potom i do Zvolenskej Slatiny a prinútiť delegátov, aby potvrdili právoplatnosť nového zjazdu, ktorý sa mal zísť 7. novembra 1920 znovu v Martine, bolo to Pyrhovo víťazstvo.

Reč a skutky robotníctva a pracujúcich mas boli iné. Tak napríklad delegáti 36 horehronských obcí žiadajú vyvlastnenie lúk a pasienkov. Veľká demonštrácia pracujúcich, konaná v B. Bystrici 28. októbra 1920, prijíma rezolúciu, v ktorej sa hovorí, „že ľud bude bojovať pod zástavou socializmu za vybudovanie socialistickej republiky.”

Župná konferencia v Banskej Bystrici 12. decembra, oboslaná 60-timi delegátmi z 90 organizácií, ktorí zastupovali 12. 241 členov, zamietla pravičiarstvu a prijala ľavicovú rezolúciu, v ktorej sa žiadalo, aby sociálna demokracia vstúpila do III. Internacionály.

Župná konferencia sa nestalčila dobre ani skončiť a už sa robotníctvo v Banskej Bystrici, Harmanci a vo Zvolene zapája do generálneho štrajku, vyhláseného v súvislosti s obsadením Lidového domu v Prahe. Medzi prvými v Banskej Bystrici sa do štrajku zapojili robotníci v zápalkárni (540), textilke (150), stoličkovej továrni (300) v závode na spracovanie dreva (100), na štátnej pile (140), v parnom mlyne (70) a v ostatných menších závodoch a podnikoch (do 500 robotníkov). Vcelku sa do generálneho štrajku v Banskej Bystrici zapojilo okolo 1800, v Harmanci 850 robotníkov. Verejná schôdza, ktorá sa konala krátko po začatí štrajkových akcií v mestskom kine za účasti 2000 robotníkov, prijala deklaráciu, v ktorej sa žiadalo: okamžité odstúpenie úradníckej vlády, jej nahradenie vládou sociálnodemokratickou, zriadenie závodných rád. Súčasne vyslovila súhlas s revolučnými zásadami, ktorých predstaviteľkou bola marxistická ľavica a III. Internacionála. Izolovanosť banskobystrických robotníkov a ich ľavicových predstaviteľov od ústredného vedenia štrajku na Slovensku, resp. v Prahe (nemali spojenie v dôsledku zásahu župného úradu), zradcovská a štrajkokazecká politika pravičiarov a zásahu štátnych orgánov, to všetko spôsobilo, že štrajk v Banskej Bystrici a Harmanci 15. a 16. decembra končí bezúspešne.

V nedeľu 12. decembra sa o generálnom štrajku dozvedeli aj robotníci vo zvolenskej Unionke. 13. decembra začali štrajkovať. Obsadili továreň, jej správu vzali pod svoju kontrolu a majetok závodu vyhlásili za svoj. Do čela štrajku sa postavila 5-členná robotnícka rada: A. Vavřík (predseda), R. Čelko, Fr. Dubravský, J. Vrbovský a J. Kováč ktorí na táboroch ľudu, usporiadaných 13. a 14. decembra v závode i v meste, „objasňovali celý zmysel boja za komunizmus”. Rýchly zásah mocenského aparátu zabránil rozšírenie štrajkového hnutia do lokomotívneho depa a železničnej stanice.

Ešte totiž pred vypuknutím štrajku časť 10. pešej divízie a sa premiestnila z Banskej Bystrice do Zvolena, kde obsadila železničnú stanicu; neskôr sa zmocnila aj poštového úradu a vytlačila odtiaľ robotnícku hliadku). Aj štrajk robotníkov zvolenskej Unionky sa 16. decembra 1920 skončil neúspechom.

Menšie štrajkové hnutie sa prejavilo v Banskej Štiavnici, kde 14. decembra 1920 začalo štrajkovať okolo 340 robotníkov tabakovej továrne a niekoľko menších závodov 16. decembra bankoštiavnickí robotníci začali pracovať.

V dôsledku dvojročnej „uspávacej reformistickej“ politiky svojich pravicových vodcov horehronske robotníctvo zostalo pasívne v týchto štrajkových bojoch celého československého proletariátu.

Formujúca sa marxistická ľavica aj na Slovensku predstavovala masy, bola politickou silou a predvojom triedy. Nebola však nástrojom v triednom boji. To ukázal na strednom Slovensku aj decembrový generálny štrajk. No i keď v ňom robotnícka trieda bola porazená, predsa jeho dosah bol veľký: urýchlil rozchod väčšiny robotníctva s II. Internacionálou i pravicovými vodcami sociálnej demokracie a významne posunul dopredu revolučnú požiadavku založenia komunistickej strany. Krajne vyostrený triedny boj a masové ideologické vrenie na základe diskusie o 21-ných podmienkach Komunistickej internacionály zvýšili záujem o zjazd v Lubochni. Jeho cieľom bolo totiž podľa rozhodnutia Akčného výboru z novembra 1920 ustanoviť novú, od sociálnej demokracie nezávislú stranu — sociálnodemokratickú ľavicovú stranu na Slovensku. V Lubochni 16. januára 1921 vzniká teda nová politická organizácia slovenského robotníctva, ideovo úzko spätá s marxistickou ľavicou v Čechách. Lubochniansky zjazd je ideologickou a organizačnou križovatkou v slovenskom robotníckom hnutí. Aj dnes (po 50-tich rokoch) je jeho význam veľký a živý. Slovenskí revoluční socialisti tu vystupovali ako súčasť predvoja československej robotníckej triedy, predvoja, ktorý sa formoval v Čechách i na Slovensku. Slovenská robotnícka trieda a revoluční socialisti na Slovensku vystupovali na zjazde v Lubochni ako bojový oddiel československej robotníckej triedy a revolučného socialistického hnutia v Československu.

Medzi delegátmi lubochnianskeho zjazdu bol aj veľký počet zástupcov stredoslovenského robotníctva, napr. Súduhovia A. Brečka, R. Čelko a Fr. Dúbravský vo Zvolena, O. Striež, V. Štric, Š. Šolc, M. Dudáš z Banskej Bystrice, R. Mikuláš z Moštenice, J. Križka z Tisovca, Zajak — Rebroš z Pohronskej Polhory atď.

Hned po príchode delegátov zo zjazdu dochádza v straníckych organizáciách stredného Slovenska k širokej diskusii o zjazdových uzneseniach. Nebolo takmer závodu a dediny, kde by ľavicoví funkcionári neboli zorganizovali členskú schôdzu, verejné zhromaždenie, resp. tábory ľudu. V dôsledku tejto nebyvalej aktivity vzniká na strednom Slovensku od lubochnianskeho zjazdu do ustavujúceho zjazdu KSČ v máji 1921 celý rad ľavicových organizácií. Medzi prvými vzniká ľavicová organizácia v Moštenici (v januári 1921). 5. februára 1921 sa na schôdzi ľavice v Banskej Bystrici zúčastňuje okolo 700 robotníkov. 30. marca 1921 v Uľanke je na schôdzi ľavice prítomných 300 robotníkov. V marci 1921 dochádza k zalo-

ženiu ľavicovej organizácie aj vo zvolenskej Unionke. 10. apríla 1921 sa vytvára ľavicová organizácia v Hronci, v máji 1921 v Podbrezovej (10. mája), Čiernom Balogu (15. mája), v Harmanci atď.

Po ustanovujúcom zjazde KSČ v máji 1921 dochádza potom — počnúc júnom 1921 a končiac jarnými mesiacmi roku 1922 k ďalšiemu zakladaniu organizácií komunistickej strany. Veľmi aktívne na ich zakladaní podieľajú sa predovšetkým robotníci z Banskej Bystrice, Zvolena, Brezna, ktorí sa púšťajú do zakladania komunistických organizácií aj po dedinách. V tejto počiatočnej fáze zakladania stranických organizácií má KSČ v Banskej Bystrici do 400 členov, vo Zvolenskom okrese okolo 1000 členov a niekoľko stovák na Horehroní. 7. februára 1922 hlavný slúžny v Banskej Bystrici vykazuje takýto stav organizovanosti na okolí Banskej Bystrice: Kostiviarska 60, Rudlová 40, Sásová 50, Podlavice 65, Staré Hory 90, Špania Dolina 170, Moštenica 40, Dolný Harmanec 67, Harmanec papieren 77 a Ulanka 56 členov. V zimných mesiacoch 1921/22 sa na zakladaní organizácii komunistickej strany zúčastňuje už i Klement Gottwald.

Záverom môžeme povedať, že boje robotníckej triedy ČSR, na ktorých sa aktívne podieľa aj robotníctvo stredného Slovenska, neboli márne. Založením KSČ vyvrcholil proces, ktorým v rokoch 1918—1921 prešlo celé robotnícke a socialistické hnutie v našich krajinách. Jej vznik bol výrazom tých prevratných zmien, ktoré sa odohrali v našom ľude, v jeho živote a myslení v dôsledku víťazstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Vo vývine našich národov to bola udalosť historického významu. Založenie strany bolo pre naše národy prvým predpokladom, aby mohli nastúpiť na cestu ktorou v súčasnej dobe prechádzajú alebo zákonite prejdú všetky národy. Bol to prvý predpoklad cesty našich národov od kapitalizmu k socializmu.

A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTENETÉNEK ÁTTEKINTÉSE, A MARXISTA BALOLDAL KIALAKULÁSA ÉS A CSEHSZLOVÁK KOMMUNISTA PÁRT LÉTREJÖTTE KÖZÉP-SZLOVÁKIÁBAN

DR. VLADIMÍR MOTOŠKA

A munkásmozgalom megnyilatkozásai Közép-Szlovákiában kifejezőbben a 19. század utolsó két évtizedében tapasztalhatók. Egészen 1918-ig a munkásmozgalom főleg az önképzőkörökben és a szakszervezetekben jelentkezik. Az első szociáldemokrata szervezetek 1918-ban, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása alatt alakulnak. 1900-ig a munkásmozgalom aktivitása gazdasági harcokban nyilvánul meg. Ezt követően a mozgalom követeléseiben már politikai célszavak is észlelhetők (általános választójog stb.). Aktivitását és fellendülését az 1905—1907. években az orosz burzsoá-forradalom befolyásolta (sztrájkok, tüntetések, népgyűlések, szakszervezetek alakulása). 1918-ban ugyanazokat a jellegzetességeket mutatja fel, melyek egész Magyarország területén jellemzik a munkásmozgalmat.

1918 októberétől 1919 januárjáig a munkásmozgalom egy széles körben megalapozott mozgalommal karöltve a kizsákmányolókat ellen irányul, akik a munkások és a néptömegek szemében, a gyűlölt államhatalom képviselői voltak: a jegyzők, csendőrök, gyárosok, földbirtokosok, papok és kocsmárosok. Ehhez a mozgalomhoz kapcsolódik 1919 tavaszán a munkásság sztrájkharca. Kezdetét veszik a bérsztrájkok; a

munkások elbocsátása, a gyárak és vállalatok leépítése és a termelés korlátozása elleni sztrájkok. Ezen formák mellett nagymértékben rendeznek demonstrációkat és tömegtüntetéseket a rossz közellátás, nyomor és éhség ellen.

Az említett sztrájkharcok idején nagy elégedetlenség jut kifejezésre a kormány ellen, melynek élén a szociáldemokrata Vlastimil Tusar áll. A nézetellentéték oly hatalmasak, hogy ideológiai differenciáció következik be, amely a szociáldemokrata párton belül egy baloldali frakció alakulásához vezet. A munkásság többsége élesen kikel a pártvezető funkcionáriusok jobboldali politikája ellen. A munkásmozgalom élére a baloldal kerül, s azt a Kommunista Internacionálé politikai intenciói szerint aktivizálja. A munkásság az egész köztársaságban, tehát Közép-Szlovákiában is 1920 decemberében elveszti a harcot a burzsoáziával szemben. Az egész szlovákiai munkásmozgalommal együtt levonja a következtetést, olyan értelemben, hogy 1921. január 16—17-én a lubochňai kongresszuson szervezetileg és ideológiailag önállósítja magát. Ez vezet azután a cseh munkásmozgalom együttműködésével 1921. május 14—16-án a Csehszlovák Kommunista Párt megalapításához.

ÜBERBLICK ÜBER DIE GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG, DIE FORMIERUNG DER MARXISTISCHEN LINKEN UND DIE ENTSTEHUNG DER KPTSCH IN DER MITTELSLOWAKEI

DR. VLADIMÍR MOTOŠKA

Die Arbeiterbewegung in der Mittelslowakei nimmt in den letzten zwei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts ausgeprägtere Formen an. Bis zum Jahre 1918 wird die Arbeiterbewegung vor allem in den Bildungsvereinen und Gewerkschaftsorganisationen wirksam. Die ersten sozialdemokratischen Organisationen entstehen im Jahre 1918 unter dem Einfluss der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution. Bis zum Jahre 1900 äußert sich die Aktivität der Arbeiterbewegung in Wirtschaftskämpfen. Nach dem Jahre 1900 beginnen sich in ihren Forderungen auch politische Aspekte (allgemeines Wahlrecht usw.) durchzusetzen. Die Aktivität und der Aufschwung der Arbeiterbewegung in den Jahren 1905 bis 1907 wurden durch die russische bürgerliche Revolution beeinflusst (Vielzahl von Streiks, Demonstrationen, Volksversammlungen, Gründung der Gewerkschaftsorganisationen u. a.). Im Jahre 1918 hat sie alle charakteristischen Merkmale, die die Arbeiterbewegung in ganz Ungarn besitzt.

Vom Oktober 1918 bis zum Januar 1919 verbindet sich die Arbeiterbewegung mit einer breitangelegten Bewegung, die gegen die Ausbeuter gerichtet war. In den Augen der Arbeiter und der Volksmassen waren das vor allem die Vertreter der verhassten Staatsmacht — Notare, Gendarmen, Fabrikanten, Gutsbesitzer, Geistliche und Gastwirte. An diese Bewegung knüpft im Frühling 1919 der Streikkampf der Arbeiter an. Es beginnen Lohnstreiks, Streiks gegen die Entlassung von Arbeitern, die Demontage von Fabriken und Betrieben und gegen die Einschränkung der Produktion. Außerdem finden in großem Maßstabe Protestdemonstrationen und Volksversammlungen gegen die schlechte Versorgung, gegen Not, Elend und Hunger statt.

Während dieser Streikämpfe wird auch die Unzufriedenheit mit der Regierung zum Ausdruck gebracht, an deren Spitze der Sozialdemokrat Vlastimil Tusar steht. Die Anschauungen innerhalb der Partei gehen soweit auseinander, daß es zu einer ideologischen Differenzierung kommt, die zur Herausbildung einer Linken innerhalb der sozialdemokratischen Partei führt. Die Mehrheit der Arbeiterschaft lehnt den Rechtskurs der führenden Partiefunktionäre strikt ab. Die Linke tritt an die Spitze der Arbeiterbewegung und intensiviert sie im Sinne der Politik der Kommunistischen Internationale. Wie in der ganzen Republik so unterliegt auch in der Mittelslowakei die Arbeiterschaft in der Auseinandersetzung mit der Bourgeoisie im Dezember 1920. Die Arbeiterschaft der Slowakei zieht ihre Lehren aus diesen Ereignissen in der Weise, daß sie sich am 16. und 17. Januar 1921 auf dem Kongress in Lubochňa ideologisch und organisatorisch selbständig macht. Das führt schließlich im Zusammenwirken mit der tschechischen Arbeiterbewegung in den Tagen vom 14. bis 16. Mai 1921 zur Gründung der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei.